

Голинська М. І.

*к. ю. н., Львівський торговельно-економічний університет,
ст. викл. кафедри теорії держави і права*

СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРАКТИКИ ЄС

Ключові слова: право; правова держава; демократія; незалежність; європейські принципи; державність; верховенство права; законодавчий акт.

Key words: law; constitutional state; democracy; independence; European principles; statehood; Rule of Law; legislation.

Постановка проблеми. Нажаль, в наш час в Україні виникла проблема з розумінням призначення та значення принципу «верховенства права». Головним призначенням даного принципу є забезпечення свободи та прав людини, причому, насамперед, у її відносинах з державною владою та державними органами. Ідея rule of law з самого початку свого становлення була спрямована проти тиранії і свавілля монархічних режимів та авторитаризму, які часто використовували формальний закон для досягнення антиправових цілей. Метою верховенства права було і залишається «зв'язати» державну владу правом, створити необхідні правові механізми для реалізації та захисту прав і свобод людини.

Стан дослідження. Якщо говорити про стан дослідження даного питання, то варто відмітити, що фундаментальні праці багатьох українських правників, спеціалістів із різних галузей права, сприяють осмисленню проблем сучасної демократії, гарантуванню природних та позитивних прав людини, динаміці ціннісних орієнтацій суспільства, формуванню правової та політичної свідомості громадян.

Серед українських вчених, які досліджували питання верховенства права хотілося б виділити наступних дослідників: Головатого С., Таманагу Б., Скрипнюка О. В., Козюбру М. І.

Мета дослідження. Зважаючи на те, що поняття «верховенство права» увійшло в обіг національної юриспруденції із прийняттям Конституції України 1996 року, то можна відзначити, що для України воно є досить новим. Проте, для історії це явище не є наскільки новим, воно відоме ще з давніх часів. Звертаючись до світової історії даного питання, хотілося б відмітити, що англійські класики у верховенстві права вбачали такі складові: а) заперечення свавільної влади; б) рівність перед законом; в) конституційне право, яке є наслідком прав особи, а не їх джерелом.

Україна зараз перебуває на етапі переосмислення свого правотворення, ми обрали європейський вектор розвитку, тому дуже важливим є дослідження принципів верховенства права в Європі для подальшого їх застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі формування державотворчих та правотворчих концепцій України, зміст яких перетворить українську державу на правову, соціальну, демократичну, а українське суспільство на громадянське ми повинні досліджувати досвід країн, які орієнтуються на інтереси громадян та прагнуть забезпечити верховенство права.

Для того, щоб застосовувати норми права, які діють в ЄС, необхідно розуміти, що собою являє європейське право, яка його мета та завдання. Зокрема, варто відмітити, що сьгодні розвиток європейської правової думки спонукає до коняретизації та уніфікації розуміння змісту принципу та концепції верховенства права, що включає в себе крім окремих елементів зазначеного принципу ще й судову практику Європейського суду з прав людини.

Говорячи про верховенство права варто враховувати еволюцію наукових поглядів дослідників, як вітчизняних так і зарубіжних, щодо змісту та істотних вимог досліджуваного поняття, які покликані забезпечувати пріоритет прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина в суспільстві, у тому числі й у відносинах із органами публічної влади.

Чому ж для України є таким актуальним дослідження питання верховенства права та його критеріїв? Передумовами застосування принципу верховенства права є наступні:

- відсутність тривалої традиції демократичного розвитку правової системи України, недостатнє доктринальне опрацювання змісту цієї правової категорії, усвідомлення його багатоаспектності та пріоритетності в подальшому розвитку сучасної вітчизняної правової науки, що лише наближається до основ європейських принципів і стандартів;

- пізнання змісту принципу верховенства права з погляду теорії юридичного позитивізму, що спостерігаємо в роботах багатьох вітчизняних учених і дослідників, не розкриває сповна сутності принципу верховенства права, що сягає своїм корінням природно — правового вчення. Так само неефективними вважаємо намагання окремих учених пізнати зміст принципу верховенства права через етимологічний аналіз установленого у вітчизняній практиці лексикологічного розуміння окремих складників цього поняття;

- принцип верховенства права сучасна українська правова наука переважно тлумачить як утвердження та реалізацію прав і свобод людини. Такий підхід цілком обґрунтований, але, гадаємо, потребує уточнення, зокрема розмежування змісту принципу верховенства права і категорій, що належать до теоретико-правового інституту прав людини, а також міжнародно-правового інституту захисту прав людини [1, с. 33].

Проаналізувавши фахову літературу ми побачили велику кількість розбіжностей у розумінні змісту принципу законності пострадянської та сучасної європейської правової доктрини. Тому необхідно уточнити що ж розуміється під принципом верховенства права. Можна констатувати, що це неухильне дотримання верховенства закону та рівності перед ним.

Проаналізувавши тлумачення принципу верховенства права в сучасних європейських джерелах, його слід розуміти як правовий принцип, сформований під впливом глобалізаційних, міжнародних та європейських інтеграційних процесів, що за своїм змістом становить поєднання різних критеріїв (вимог), які відрізняються за своєю формою нормативно — правового опосередкування в національному законодавстві, але покликані гарантувати пріоритет прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина в суспільстві, як у стосунках із органами публічної влади всіх рівнів, так і рівності усіх суб'єктів права

перед законом, а також верховенство закону в системі актів законодавства країни.

Різностороннє врахування природно — правового, євроінтеграційного та міжнародно-правового аспектів значення принципу верховенства права відповідає завданням реалізації євроінтеграційної політики України та потребам подальшої демократизації правової системи країни, перегляду основоположних засад правового регулювання відносин у публічно — правовій сфері, реформуванню законодавства України.

Перше роз'яснення принципу верховенства права здійснив відомий англійський вчений — конституціоналіст Альберт Венн Дайсі у своїй праці «Вступ до науки конституційного права» [2]. Він зауважив, що для досягнення максимального ефекту від застосування ідеї верховенства права варто розрізняти три схожих за своєю суттю концепції:

1) *панування права*: людина може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції;

2) *верховенства права*: кожна людина, незалежно від посади і становища в суспільстві, рівна перед законом;

3) *панування духу законності*: відповідність змісту Конституції принципу верховенства права на основі загальних конституційних принципів, які є результатом судових рішень, що визначають права індивідів у окремих справах, розглянутих судами.

Основними ідеями доктрини верховенства права згідно із твердженнями А. Дайсі були:

1) *право протистояті деспотичній владі*. Тільки тоді, коли особа порушила закон, суд призначає їй покарання у відповідному порядку. Уряд не має мати широких дискреційних повноважень, які обов'язково мають бути частково обмеженими;

2) *кожна людина* має бути рівною перед законом не зважаючи на посади і соціальний статус;

3) *основним джерелом права* є не норми конституції, а природні права людини. Кожна людина повинна мати права та свободи. Якщо її права порушено, вона має право на судовий захист [3].

Вже в середині ХХ ст. принцип верховенства права здобув широке міжнародне визнання. У міжнародних договорах, угодах, деклараціях і хартіях, статутах і документах провідних міжнародних та європейських регіональних організацій закріплені вимоги щодо його утвердження та дотримання. Завдяки цьому набули розвитку євроінтеграційні і глобалізаційні аспекти розуміння концепції та принципу верховенства права, а в ЄС запроваджено принцип верховенства права Європейського Союзу.

Говорячи про верховенство права варто пам'ятати про такий принцип як остаточність судового рішення *res judicata*. Даний принцип вимагає, щоб ніхто не був уповноважений вимагати перегляду остаточного судового рішення, яке вступило в силу, з метою повторного розгляду та винесення нових рішень. Суди вищої інстанції наділені наглядовими повноваженнями для того, щоб виправляти судові помилки та дефекти правосуддя, а не для підміни касаційних інстанцій [4].

Варто відмітити, що застосування принципу верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) певною мірою регламентоване приписами Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ). Наприклад, одним із основних аспектів тлумачення принципу верховенства права є право особи на справедливий судовий розгляд. Це право передбачає можливість особи вимагати розгляду своєї справи в чітко визначені терміни, без затягування процесу.

Проаналізувавши законодавство України ми прийшли до висновку про те, що варто виділити такі основні підходи до текстуального закріплення принципу верховенства права:

1) визначення принципу верховенства права як складника курсу, політики держави або як суспільної цінності;

2) розгляд принципу верховенства права як принципу діяльності державного органу, його посадових осіб, основи організації державного управління в певній сфері;

3) фіксація принципу верховенства права як одного з основних міжнародно-правових принципів та беззастережного пріоритету, одного з основних стандартів РЄ, як орієнтира роботи центральних органів виконавчої влади з виконання зобов'язань України перед ЄС і РЄ, іншими міжнародними та

регіональними організаціями щодо забезпечення стабільності та ефективності функціонування інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини;

4) розгляд принципу верховенства права як принципу здійснення судочинства і водночас завдання подальшого розвитку правосуддя, реалізації судової реформи;

5) виокремлення принципу верховенства права як складника в назві державного органу, посади, програми, законодавчого акту [1, с. 38-39].

Висновки. Очевидно, що верховенство права, як принцип права, повинен бути фундаментальною засадою в правотворенні та державотворенні. Незалежно від становища у суспільстві, чи це законодавець чи пересічний громадянин, кожен повинен усвідомлювати що є норми права, яких потрібно дотримуватись. У суспільстві має бути усвідомлення такого явища як верховенство права, розуміння того, що будь які норми є врегульованими і що їх потрібно дотримуватись.

Тому, для того, щоб в українському законодавстві відбулись належні зміни, необхідно запровадити вимоги принципу верховенства права які полягатимуть в наступному:

а) визнання європейського поняття та основних вимог принципу верховенства права, запровадження їх в законодавчі акти України;

б) здійснення моніторингу стану закріплення принципу верховенства права в законах та підзаконних актах України;

в) розробка методики перевірки відповідності законопроектів вимогам принципу верховенства права.

Список використаних джерел

1. **Пухтецька А.** Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства / А. Пухтецька // Вісник Національної академії наук України. — 2010. — № 3. — С. 33-43.
2. **Dacey A. V.** Introduction to the Study of the Law of the Constitution. — Indianapolis: Liberty Classics, 1982. — P. 102, 114.
3. **Зіллер Ж.** Політико-адміністративна система країн ЄС / Жак Зіллер; [пер. з франц. В. Ховхун]. — К.: «Основи», 1996. — 420 с.
4. Петриченко проти України. Рішення Європейського суду з прав людини від 12 липня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: http://sc.gov.ua/ua/rishennja_cshodo_ukrajini_vineseni_jevropejskim_sudom_z_prav_ljudini.html

Анотація

В даній статті аналізуються принципи побудови правової держави. Зокрема, використовується європейська модель для дослідження та запозичення певних правових норм та принципів з метою застосування їх в українському законодавстві. На даному етапі становлення української державності є надзвичайно важливим вивчення досвіду прогресивніших європейських країн, в яких керуються нормами народовладдя та верховенства права.

Annotation

In this article we have investigated the principles of the rule of law. In particular, the European model is used for research and borrowings certain legal norms and principles to apply them to the Ukrainian legislation. At this stage of the Ukrainian state is extremely important to study experience progressive European countries which are governed by the rules of democracy and the rule of law.